

УДК 338.43:658

Місевич М. А.,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування ім. М. П. Поліщука, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

Ходаківський В. М.,

к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

Ресурсна конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств

Mysevych M. A.,

Ph.D., assistant professor of management and organizations administering them. M. Polishchuk, Zhytomyr National Agro-ecological University. Zhytomyr

Khodakyvskyy V. M.,

Ph.D., assistant professor of economics and business, Zhytomyr National Agro-ecological University. Zhytomyr

The resource competitiveness of high-value agricultural enterprises

Анотація. Визначено особливості формування ресурсного потенціалу високотоварних сільськогосподарських підприємств. На даній основі здійснено оцінку ефективності використання основних складових аграрного ресурсного потенціалу та їх вплив на конкурентоспроможність даних підприємств.

Abstract. The special features of resource potential's forming of highly commodity agrarian enterprises have been determined. The evaluation of effective use of main parts of agrarian resource potential and their influence on these enterprise's competitiveness has been realized.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, ефективність, земельні ресурси, високотоварні аграрні підприємства, потенційна конкурентоспроможність*

Keywords: *competitiveness, efficiency, land resources, high-value agricultural enterprise, the potential competitiveness.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Існуючі тенденції розвитку аграрних формувань в умовах сучасних ринкових відносин потребують глибоких досліджень проблем конкуренції та конкурентоспроможності в аграрній сфері. Конкуренція виступає ключовим чинником ефективного функціонування ринкової економіки та інструментом забезпечення її рівноваги й гармонійного розвитку. Конкурентні відносини в сукупності з

дієвим державним регулюванням можуть стимулювати зростання ефективності аграрного виробництва, підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств.

Особливу актуальність питання забезпечення конкурентоспроможності набуло для високотоварних сільськогосподарських підприємств, що є основними виробниками аграрної продукції на вітчизняному ринку, від ефективної діяльності яких залежить продовольча безпека країни. У зв'язку із цим гостро постає питання необхідності формування та ефективного використання наявного ресурсного потенціалу цих підприємств, який потрібен для забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значну увагу проблемам ефективного використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах приділено в дослідженнях П. М. Макаренка, В. К. Збарського, П. Т. Саблука, В. Г. Трегобчука, В. І. Мацибори, В. Е. Протасова та ін., які розкривають теоретичну базу процесу формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, при цьому недостатньо уваги приділяючи впливу складових аграрного ресурсного потенціалу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств з врахуванням специфіки їх господарської діяльності.

Конкурентоспроможність високотоварного сільськогосподарського підприємства залежить від існуючого рівня забезпеченості та ефективного використання ресурсів (потенційна (ресурсна) конкурентоспроможність). Потенційна (ресурсна) конкурентоспроможність високотоварного сільськогосподарського підприємства – це поняття, що характеризує можливість даного підприємства ефективно використовувати власний ресурсний потенціал з метою досягнення стабільно високого обсягу реалізації конкурентоспроможної товарної аграрної продукції.

На думку Макаренка П. М. та Збарського В. К. внутрішнім проявом конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств незалежно від організаційно-правових форм господарювання є забезпеченість їх необхідними виробничими ресурсами [1,2]. В сучасній економічній науці значна увага дослідників спрямована на розкриття сутності ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Найпоширенішою є думка, що в склад ресурсного потенціалу аграрних підприємств входять земельні, трудові і матеріальні ресурси. Більшість економістів-аграріїв до складу виробничого ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств включають земельні, трудові і матеріально-технічні ресурси [3, с. 144-145].

Так, академік Саблук П. Т. зазначає, що основними факторами сільськогосподарського виробництва є земля, жива праця та уречевлена в основних і оборотних засобах праця [6, с. 9]. Аналогічної думки дотримуються й інші науковці. Зокрема, Протасов В. Е. вказує, що використовувані в процесі виробництва продукції сільськогосподарські угіддя, основні виробничі фонди, матеріальні оборотні засоби та трудові ресурси складають ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств [5, с. 18-19]. Академік Трегобчук В. Г. до складу ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств відносить три агреговані групи ресурсів, що беруть безпосередню участь у процесі виробництва сільськогосподарської продукції. До першої групи включаються природно – біологічні ресурси, до яких входять земля, вода, кліматичні й мінерально-сировинні ресурси, рослини, тварини, екологічні чинники та інші. До другої – трудові ресурси, як найважливіша складова частина, з одного боку, біологічних, а з другого – соціальних ресурсів, за допомогою яких здійснюється зв'язок між природою та матеріально – технічними ресурсами і відбувається процес виробництва. До третьої - виробничі фонди, що охоплюють основні і оборотні засоби виробництва, матеріально – технічні та фінансові ресурси [7, с. 230]. На думку Мацибори В. І., до показників, які характеризують ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства, та аналіз яких у динаміці дасть змогу визначити потенційну (ресурсну) конкурентоспроможність підприємства, можна віднести: продуктивність сільськогосподарських угідь, чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві, фондоозброєність, фондозабезпеченість, енергоозброєність, енергозабезпеченість, продуктивність праці, витрати виробництва, рівень виробництва валової продукції сільського господарства, рівень прибутковості виробництва та реалізації продукції [4, с. 167-168]. Проаналізувавши думки провідних вчених-економістів, нами пропонується до складу ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств відносити земельні, трудові, матеріально-технічні, фінансові, інформаційні, інтелектуальні, кредитні ресурси.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). *Завданнями дослідження є:*

- оцінити забезпеченість високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області виробничими ресурсами та проаналізувати ефективність їх використання;

- визначити рівень потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення конкурентоспроможності ресурсного потенціалу високотоварних сільськогосподарських підприємств. В процесі дослідження

використані методи аналізу і синтезу, абстрактно-логічний, метод групувань, розрахунково-конструктивний.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо ефективність використання ресурсного потенціалу протягом 2013-2015 років у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області. Одним із найважливіших елементів аграрного ресурсного потенціалу є земля, яка виступає головним засобом виробництва в сільському господарстві. Ефективність використання земельних угідь високотоварними сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області простежено на основі динаміки результативних показників відносно натуральної і грошової оцінки землі (табл. 1).

Таблиця 1

Використання земельних угідь високотоварними підприємствами аграрного сектору регіону

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2011 р., +/-
Валова продукція на 1000 грн. вартості землі, грн.	26,7	27,3	22,6	20,2	22,6	-4,1
в т.ч. продукція рослинництва	15,6	20,5	15,9	14,1	16,5	0,9
продукція тваринництва	11,1	6,8	6,7	6,1	6,1	-5,0
Валовий дохід на 1000 грн. вартості земель, грн.	4,1	1,4	- 0,4	- 0,2	11,3	7,2
Прибуток (+), збиток (-) на 1000 грн. вартості землі, грн.	- 2,9	- 6,4	- 7,6	- 6,2	2,2	5,1
в т.ч. від рослинництва	2,4	1,5	- 0,5	0,9	7,4	5,0
від тваринництва	- 4,2	- 6,4	- 6,0	- 6,0	- 4,1	0,1

Джерело: розраховано за даними Головного управління економіки Житомирської облдержадміністрації

Як видно з даних табл. 1, всі результативні показники мають тенденцію до зниження. Так, за період 2011-2015 рр. виробництво валової продукції на 1000 грн. вартості землі зменшилося з 26,7 до 22,6 грн., що стало наслідком зниження показника виробництва валової продукції тваринництва в розрахунку на 1000 грн. вартості земельних ресурсів на 5,0 грн. Про ефективність використання земельних угідь високотоварними підприємствами регіону дослідження свідчить також показник валового доходу в розрахунку на 1000 грн. вартості земель, що збільшився в 2015 році на 7,2 грн. в порівнянні з аналогічним показником 2011 року.

Особливо важливою складовою ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є трудові ресурси (людський персонал), що виступають носіями продуктивної праці. Одним з найважливіших показників ефективності використання трудових ресурсів є продуктивність праці. В даний час існує необхідність підвищення продуктивності праці в високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області (табл.2).

Таблиця 2

Продуктивність праці в високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, грн.

Показник	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	низькотоварні	високотоварні	низькотоварні	високотоварні	низькотоварні	високотоварні
Вироблено валової продукції в порівняних цінах 2013 р. на середньорічного працівника - всього	6238	8638	4788	6666	4946	6948
% зміни	100	100	76,7	77,2	79,3	80,4
в т.ч. в рослинництві	8942	10460	5854	7976	6179	8873
% зміни	100	100	65,5	76,3	69,1	84,8
в тваринництві	4693	7261	3432	5687	3661	5117
% зміни	100	100	73,1	78,3	78,0	70,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Згідно даних таблиці 2 в 2015 році обсяг виробництва валової продукції на середньорічного працюючого в високотоварних сільськогосподарських підприємствах регіону зменшився майже на 20% порівняно з 2013 роком і склав в середньому 6948 грн. (у низькотоварних підприємствах – 4946 грн.). За досліджуваний період невисоким є виробництво валової продукції тваринництва на 1 середньорічного працівника. Так, по відношенню до аналогічного показника 2013 року в 2015 році в високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області даний показник склав 5117 грн. (в низькотоварних – 3661 грн.), при цьому зміна показника становила 29,5% (в низькотоварних – 22%).. Все це свідчить про недостатню ефективність використання трудових ресурсів в зазначених підприємствах регіону.

Аналіз стану матеріально-технічного забезпечення, зокрема тракторами та зернозбиральними комбайнами, високотоварного сільськогосподарського виробництва

Житомирської області в 2013 - 2015 роках свідчить про існуючі проблеми в даній галузі (табл. 3).

Оцінка забезпеченості високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області сільськогосподарською технікою свідчить про недостатню її кількість в даних господарствах. Основними причинами цього є неплатоспроможність більшості з них, зменшення доходів в результаті скорочення посівних площ та поголів'я тварин, що призвело до зниження обсягів реалізації аграрної продукції.

Таблиця 3

Парк тракторів та зернозбиральних комбайнів високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Рік	Трактори		Зернозбиральні комбайни	
	кількість, тис. од.	у % до 2013 р.	кількість, тис. од.	у % до 2013 р.
2013	1302	100,0	175	100,0
2014	1213	93,2	166	94,9
2015	1178	90,5	162	92,6
2015 р. до 2013 р. (+,-)	-124	х	-13	х

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Одним із показників, що характеризує ефективність господарської діяльності високотоварних сільськогосподарських підприємств є виробництво валової продукції в розрахунку на 1 га с.-г. угідь. Щоб стверджувати про стабілізацію і нарощування обсягу виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь високотоварними сільськогосподарськими підприємствами регіону (результативна ознака - Y), потрібно виявити, від чого даний показник найбільше залежить. Використаємо для цього кореляційний аналіз, за допомогою якого визначимо вплив складових аграрного ресурсного потенціалу на зазначену результативну ознаку (табл. 4). У якості факторів, що впливають на результативну ознаку, пропонується вважати рівень фондозабезпеченості в розрахунку на 1 га с.-г. угідь, якість земельних ресурсів, чисельність працівників, середній розмір с.-г. угідь високотоварних підприємств. Таким чином, враховано всі основні складові ресурсного потенціалу даних підприємств.

Провідне місце у високотоварному сільськогосподарському виробництві належить матеріально-технічним ресурсам. Збільшення показника фондозабезпеченості (особливо матеріально-технічних ресурсів) на 1 грн. в розрахунку на 1 га с.-г. угідь призведе до підвищення результативної ознаки на 0,86 грн. Значну роль відіграють земельні ресурси як основні засоби виробництва в сільському господарстві. Підвищення якості земельних ресурсів, що знаходяться у користуванні високотоварних виробників, на 1 бал забезпечить

збільшення виробництва валової продукції в розрахунку на 1 га с.-г. угідь на 0,71 грн. Особливо важливим при цьому є проведення заходів з покращання якісних параметрів землі. Не менш важливою складовою ресурсного потенціалу є трудові ресурси, зростання кількості яких на 1 людину в розрахунку на 100 га с.-г. угідь сприятиме підвищенню обсягу виробництва валової продукції на 0,68 грн. Аналіз виявив, що найменший вплив на результативну ознаку справляє розмір високотоварних підприємств, оскільки особливість високотоварного типу господарювання полягає не в розмірах підприємств, а в обсягах виробленої товарної продукції. Проведений кореляційно-регресійний аналіз впливу складових ресурсного потенціалу високотоварних сільськогосподарських підприємств на обсяг виробництва валової продукції свідчить про те, що важливим є не тільки забезпеченість тими чи іншими ресурсами, але і ефективно їх використання.

Таблиця 4

Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на обсяг виробництва валової продукції у фактичних цінах реалізації на 1 га с.-г. угідь

Ознака і статистична характеристика	Показник та його значення
Результативна ознака – Y	Рівень виробництва валової продукції у фактичних цінах реалізації на 1 га с.-г. угідь, грн.
x_1	Фондозабезпеченість високотоварних господарств регіону (на 1 га с.-г. угідь, грн.)
x_2	Якість землі, балів
x_3	Чисельність працівників на 100 га с.-г. угідь, чол.
x_4	Середній розмір с.-г. угідь високотоварних підприємств, га
Регресійна модель	$Y = 46,1 + 0,86x_1 + 0,71x_2 + 0,68x_3 + 0,37x_4$
Коефіцієнт множинної кореляції	$R=0,7345$
Коефіцієнт множинної детермінації	$R^2=0,7345^2=0,5394$
Коефіцієнт еластичності (E)	$E_1=0,4372; E_2=0,3163; E_3=0,1728; E_4=0,0716;$
Бета-коефіцієнти (β_i)	$\beta_1=0,5819; \beta_2=0,5374; \beta_3=0,1163; \beta_4=0,0419;$

Джерело: власні дослідження

Оскільки, одним із критеріїв віднесення підприємств до категорії високотоварних є обсяг виробництва і реалізації ними відповідно валової та товарної продукції, доцільним вбачається виявлення взаємозв'язку між ефективністю використання ресурсного потенціалу (потенційною (ресурсною) конкурентоспроможністю) та обсягами виробництва і реалізації валової та товарної продукції.

Групування високотоварних сільськогосподарських підприємств за показником потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Вплив потенційної конкурентоспроможності на рівень валової і товарної продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств

Показник	Рік	Групи господарств за індексом потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності				IV гр.. до. I, (+,-)
		I до 0,3	II 0,31-0,50	III 0,51-0,7	IV > 0,7	
Кількість господарств у групі	2013	24	32	40	28	4
	2014	24	30	41	29	5
	2015	23	33	39	29	6
Середній індекс потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності	2013	0,27	0,43	0,56	0,76	0,49
	2014	0,22	0,46	0,59	0,80	0,58
	2015	0,28	0,42	0,65	0,83	0,55
Виробництво валової продукції у фактичних цінах реалізації на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	2013	45,6	57,3	64,0	69,9	24,3
	2014	47,2	58,4	66,3	71,2	24,0
	2015	49,9	60,3	68,1	75,2	25,3
Рівень товарності підприємства, %	2013	87,3	90,5	91,3	94,5	7,2
	2014	88,3	90,2	91,2	94,1	5,8
	2015	87,2	90,4	92,8	96,6	9,4

Джерело: власні дослідження

Дані таблиці свідчать, що відносно незначна частина високотоварних сільськогосподарських має достатньо низький рівень потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності (до 0,3). Проте, і достатньо високий рівень даного показника (0,71 і вище) відмічено у незначній кількості господарств, що є наслідком недостатнього забезпечення високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону виробничими ресурсами та результатом неефективного їх використання. Також відмічається тенденція щодо збільшення обсягів виробництва валової продукції у розрахунку на 100 га с.-г. угідь і рівня товарності підприємства при підвищенні показника потенційної конкурентоспроможності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, проведена оцінка аграрного ресурсного потенціалу високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону та їх ресурсної конкурентоспроможності свідчить, що рівень розвитку даних підприємств залежить переважно не від забезпечення їх земельними, трудовими, матеріально-технічними та іншими ресурсами, а від ефективного використання ресурсів у процесі виробництва

сільськогосподарської продукції. Для підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу, а, отже, і ресурсної конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств доцільним вбачається впровадження у їх виробничий процес системи раціонального використання ресурсів з використанням світового досвіду у вирішенні даних питань та з впровадженням ресурсозберігаючих заходів.

Подальші дослідження у визначеному актуальному напрямі зосереджуватимуться на визначенні взаємозв'язку між конкурентоспроможністю та маркетинговим потенціалом високотоварних сільськогосподарських підприємств з врахуванням специфіки їх господарської діяльності.

Заходами щодо підвищення ресурсної конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону дослідження є:

- державна підтримка всіх суб'єктів високотоварного виробництва незалежно від організаційно-правових форм господарювання;
- відновлення сільськогосподарського машинобудування;
- введення механізму здешевлення ставок за користування кредитами;
- відновлення інтеграційних процесів сільського господарства з переробними, торговими та сервісними організаціями тощо.

Література

1. Збарський В. К. Проблеми поєднання малих, середніх та великих підприємств // Агроінком. – 2014. – № 7-8. – с. 54-62.
2. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки. – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2012. – 680 с.
3. Макаренко П. М. Ринкова трансформація аграрного сектора: теорія та практика. / Монографія. – Запоріжжя Запорізький національний університет, 2013. – 373 с.
4. Мацибора В. І. Економіка підприємства : навч. посібник / В. І. Мацибора, В. К. Задрвних, Т. В. Мацибора. – К. : Каравела, 2009. – 312 с.
5. Протасов В. Е. Производственный потенциал сельского хозяйства и его использование / В. Е. Протасов, Б. П. Червоненко, Г. А. Марчук. – К.: Урожай, 1987. – 48 с.
6. Саблук П. Т. Особливості аграрної реформи в Україні / П. Т. Саблук. – К.: ЗАТ «Нічлаво», 1997. – 304 с.
7. Трегобчук В. М. Соціально-економічні та екологічні проблеми нового етапу реформування земельних відносин / В. М. Трегобчук, Н. М. Скурська // Проблеми

формування ринкової економіки: Спец. Випуск. Реструктуризація аграрних підприємств і земельна реформа: стан, проблеми і перспективи. – ЕС.: КНБУ, 2000. – с. 229-233.

References

1. Zbars'kyj, V. K. (2014) “Problems mix of small, medium and large enterprises”, *Ahroinkom*, vol. 7-8, pp. 54–62.
2. Makarenko, P. M. (2012), *Modeli ahrarnoi ekonomiky [Models agricultural economy]*, NNTs IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
3. Makarenko, P. M. (2013), *Rynkova transformatsiia ahrarnoho sektora: teoriia ta praktyka [Market transformation of the agricultural sector: theory and Practice.]*, Zaporiz'kyj natsional'nyj universytet, Zaporizhzhia, Ukraine.
4. Matsybora, V. I. Zdravnykh, V. K., and Matsybora, T. V. (2009), *Ekonomika pidpriemstva : navch. posibnyk [Business economics: training. manual]*, Karavela, Kyiv, Ukraine.
5. Protasov, V. E. Chervonenko, B. P. and Marchuk, H. A. (1987), *Proyvodstvennyj potentsyal sel'skoho khoziajstva y eho yspol'zovanye [Production potential of agriculture and its use]*, Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
6. Sabluk, P. T. (1997), *Osoblyvosti ahrarnoi reformy v Ukraini [Features agrarian reform in Ukraine]*, ZAT «Nichlavo», Kyiv, Ukraine.
7. Trehobchuk V. M. (2000) “Socio-economic and environmental issues in the new phase of land reform”, *Problemy formuvannia rynkovoї ekonomiky [Problems of market economy]*, *Restrukturyzatsiia ahrarnykh pidpriemstv i zemel'na reforma: stan, problemy i perspektyvy [Restructuring of agricultural enterprises and land reform: progress, problems and prospects]*, KNVU, Kyiv, Ukraine, pp. 229-233.